

19. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İngiliz Diplomatik İlişkileri (1793-1853)

İbrahim ÇAKIR¹

Özet

Osmanlılar ile İngilizler arasındaki ilişkiler 1396'daki Niğbolu Savaşı'na dayanmakla birlikte, ilk diplomatik temaslar 16. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra iki devlet arasındaki ilişkiler İngiltere'nin ticarî faaliyetlerini arttırmak için Osmanlı Devleti ile giriştiği diplomatik yollarla devam etmiştir. III. Selim döneminde Avrupa'daki gelişmeleri daha iyi takip edebilmek ve reform hareketlerinde başarı sağlamak için Avrupalı büyük güçlerin başkentlerinde daimî elçilikler kurulmuştur. Bunlardan biri de ilk olarak Yusuf Ağâh Efendi'nin tayin edildiği Londra elçiliğidir. Fakat III. Selim'in tahttan indirilmesinden sonra yaşanan gelişmeler neticesinde daimî elçilikler kapatılmıştır. II. Mahmut'un başlattığı reform hareketlerinin bir parçası olarak daimî elçilikler yeniden kurulmuş ve Avrupalı devletlerle olan diplomatik temaslar yeniden hız kazanmıştır. Bu dönemde Yunan İsyanı ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa isyanı gibi iki büyük olay sırasında İngiltere, Osmanlı diplomasi trafiğinde önemli bir yer tutmuştur. Bilhassa Mehmet Ali Paşa isyanının ilk safhasında hareketsiz duran İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Rusya ile Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı imzalaması üzerine harekete geçmiş ve bütün çabalarını bu antlaşmayı hükümsüz kılmaya harcamıştır. Nitekim bu çabalarının sonucu olarak bir taraftan 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması'yla ticarî faaliyetlerini arttırmış, diğer taraftan 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'yle Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı devre dışı bırakmayı başarmıştır. Bu çalışma, öne çıkan olaylar ekseninde, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki diplomatik ilişkilerin yoğun olduğu yarım asırlık bir dönemi, Osmanlı arşiv belgelerinin de yardımıyla aydınlatmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İngiltere, Diploması, Avrupa, Boğazlar.

Ottoman-British Diplomatic Relations in the First Half of the 19th Century (1793-1853)

Abstract

Although the relations between the Ottomans and the British date back to the Battle of Nicopolis in 1396, the first diplomatic contacts were made in the 16th century. After this date, the relations between the two states continued through diplomatic means with the Ottoman Empire in order to increase the commercial activities of England. During the reign of Selim III, permanent embassies were established in the capitals of European great Powers in order to better follow the developments in Europe and to ensure success in reform movements. One of them is the London embassy, where Yusuf Ağâh Efendi was first appointed. But permanent embassies were closed as a result of the developments after III. Selim was deposed. As a part of the reform movements initiated by II. Mahmut, permanent embassies were re-established and diplomatic contacts with European states regained momentum. During this period, during two major events such as the Greek Revolt and the Egyptian Governor Mehmet Ali Pasha rebellion, England had an important place in the Ottoman diplomacy traffic. England, which stood still during the first phase of the Mehmet Ali Pasha rebellion, took action after the Ottoman Empire signed the Treaty of Hünkâr İskelesi with Russian and spent all its efforts to nullify this treaty. As a matter of fact, as a result of these efforts, on the other hand, it increased his commercial activities with the 1838 Balta Limani Trade Agreement, and on the other hand, it succeeded in deactivating the 1841 London Straits Convention and the Hünkâr İskelesi Treaty. This study aims to illuminate a half-century-long period in which diplomatic relations

¹ Doktora Öğrencisi. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı. ibrhmckr.2018@gmail.com. <https://orcid.org/0000-0002-9863-2510>

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

between the Ottoman Empire and England were intense, in the axis of prominent events, with the help of Ottoman archive documents.

Keywords: Ottoman, England, Diplomacy, Europe, the Straits.

Giriş

Türk-İngiliz ilişkileri haçlı seferlerine dayanmakla birlikte, ilk karşılaşmanın 1396 yılında Osmanlı-Macar ordularının karşı karşıya geldiği Niğbolu Savaşı'nda olduğu anlaşılmaktadır. Bu savaşta Macar ordusunda sayıca az olsalar da İngilizler de bulunmaktaydı². Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin başlaması diğer Avrupalı devletlere nazaran geç bir döneme tekabül etmektedir. Buna başlıca sebepler olarak iki ülke arasındaki coğrafi uzaklığın yanı sıra İngiltere'nin XVI. yüzyıla kadar Doğu Akdeniz ticareti içerisindeki yerini alamaması gösterilebilir³.

Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ticarî ve siyasî ilişkiler XVI. yüzyılla birlikte gelişmeye başlamıştır. 1553 yılında İngiliz tüccar Anthony Jenkinson, Halep'te ticaret yapabilmek için Kanuni Sultan Süleyman'dan izin almıştı⁴. 1575'te Kraliçe Elizabeth, Osmanlı Devleti'ndeki ticarî imkânları ve koşulları incelemek üzere ticarî temsilcisi sıfatıyla William Harborne'ı İstanbul'a göndererek iki devlet arasında resmî ve diplomatik ilişkilerin başlamasına zemin hazırlamıştır⁵. Bu dönemde iki devlet arasındaki ilişkilerin gelişmesiyle birlikte İngiliz tüccarlarına da diğer Avrupalı tüccarlara verilen ticarî imtiyazlar verilmiştir⁶. Verilen bu imtiyazlardan sonra 1581 yılında Kraliçe Elizabeth, Londra'da Levant Company (Şark Kumpanyası) adlı bir şirket kurmuş ve 1825 yılına kadar bölgedeki İngiliz ticarî faaliyetleri bu şirket vasıtasıyla yürütülmüştür⁷. İngilizler XVI. yüzyılda elde ettikleri bu imtiyazlar sayesinde kısa bir zaman zarfında Akdeniz kıyılarında önemli bir ticaret ağı kurmuşlardır⁸.

² Önder Kocatürk, *Osmanlı İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası (1911-1914) I*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 12.

³ Azmi Özcan, "İngiltere", *DİA*, C. XXII, İstanbul, 2000, s. 302.

⁴ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580-1838)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1974, s. 9.

⁵ William Harborn, Osmanlı Sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa ve III. Murad'ın hocası tarihçi Sadeddin ile yakın ilişkiler kurarak hükümetinin isteklerini Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmekte kolaylık sağlamak istemiştir. Nitekim Kraliçe Elizabeth'in isteklerinin Padişah III. Murad tarafından kabulünde Sokullu'nun etkisi açıkça görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk İngiliz İlişkileri Tarihi*, Kıtış Yayınları, İstanbul, 1969, s. 17 vd.

⁶ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2014)*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 60; Önder Kocatürk, *Osmanlı İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası (1911-1914)*, s. 12. III. Murad'ın iki devlet arasında yapılan bu kapitülasyon antlaşmasını yürürlüğe koyan fermanının transkript edilmiş hali ve İngilizce metni için bkz. Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk İngiliz İlişkileri Tarihi*, s. 18 vd.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 224.

⁸ Önder Kocatürk, *a.g.e.* s. 13.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

İngiltere Akdeniz’de elde ettiği imtiyazlarla daimî elçilikler kurma yoluna gitmiştir. İngiltere’nin ilk büyükelçisi William Harborne, 1583’te İstanbul’a gelerek görevine başlamış ve İngiltere, bu doğrultuda, Osmanlı Devleti ile dostane ilişkilerin tesisi konusunda gösterdiği çabaları artırmıştır. Bu çabaların sonucu olarak Osmanlı Devleti de İngiltere’ye verdiği imtiyazları 1601 ve 1675 yıllarında genişletmiştir⁹. XVII. yüzyılda İngiltere-Osmanlı ilişkileri ağırlıklı olarak ticaret eksenli gelişmiş olsa da sürekli yenilenen kapitülasyonlar iki devlet arasındaki ilişkilerde baskı unsuru olmaya başlamıştır. Kendi devletlerinin çıkarını gözeten İngiliz temsilcileri zaten ekonomik anlamda bir buhran halinde olan ve sürekli sistem değişikliğine gitmek zorunda kalan Osmanlı Devleti üzerinde etkili olmaya başlamışlardır¹⁰. Nitekim ticarî amaçlı olarak ilişkilerin başladığı 1580 ile 1799 yılları arasında iki devlet arasında yapılan kapitülasyon antlaşmalarının sayısı on birdir¹¹. Bu da iki devlet arasındaki ilişkilerin XIX. yüzyıla kadar ağırlıklı olarak ticarî eksenli olduğunu göstermektedir.

XVII. yüzyılın sonu ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti’nin özellikle Rusya ve Avusturya karşısındaki ağır yenilgileri sonucunda toprak kayıplarına uğramasına sebep olan antlaşmaların imzalanmasında İngiltere taraflar arasında arabuluculuk yapmıştır. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru İngiliz-Osmanlı ticarî ilişkilerinin giderek durağanlaştığı ve buna bağlı olarak da siyasî ilişkilerin zayıfladığı görülmektedir. Aynı yüzyılın ortalarından itibaren Rusya, Fransa ve Avusturya’nın gittikçe güçlenmesi ve Sanayi Devrimi’nin İngiltere’de başlayarak sömürgeleşmeyi beraberinde getirmesi İngiltere’nin Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini büyük oranda etkilemiştir¹².

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru hem Avrupa’da hem de Osmanlı Devleti’nde son derece önemli gelişmeler yaşanmıştır. Avrupa, 1789 Fransız İhtilâli’nin getirdiği fikirlerle sarsılırken, Osmanlı Devleti’nde ise tarihinin en kapsamlı reform programlarından biri olan Nizâm-ı Cedid’in hazırlıkları yapılmıştır. Osmanlı Devleti 1699 Karlofça Antlaşması ile Avrupalı güçler karşısında artık eski gücünün kalmadığını anlayınca bir dizi reform hareketleri yapmak zorunda kalmıştır. Amcazâde Hüseyin Paşa’nın faaliyetleriyle gelenekçi tarzda başlayan bu reform çabaları¹³ kısa bir süre sonra batılı tarzda devam etmiştir. Nitekim

⁹ Zekeriya Türkmen, “Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların Uygulanışına Genel Bir Bakış”, *AÜDTCF Dergisi*, C. 6, Ankara, 1995, s. 325-341.

¹⁰ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2013, s.95 vd.

¹¹ Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk İngiliz İlişkileri Tarihi*, s. 34.

¹² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, C. V, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 31 vd.

¹³ Hudutların tahkiminin yanı sıra askeri, idari, mali ve içtimai alanlarda birçok düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin amacı Osmanlı Devleti’ne kaybettiği gücü yeniden kazandırmaktır. Reformların odak noktası ise askeri alandır. Mehmet Karagöz, “Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Ankara, 1995, s. 177. Amcazâde Hüseyin Paşa önderliğinde yapılan bu reformlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011, s. 1-15.

III. Ahmed döneminde Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın sadarete getirilmesiyle hız kazanan bu hareket, bilhassa Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin elçi olarak gittiği Paris'te gördüklerini yazdığı sefaretnamesiyle¹⁴ iyice hız kazanmıştır. "Lale Devri" denilen 1718-1730 yılları arasındaki bu süreci I. Mahmut, III. Mustafa ve I. Abdülhamid döneminde yapılan ıslahat hareketleri izlemiştir¹⁵. Bütün bir asır boyunca yapılan bu ıslahat hareketleri yukarıdan aşağıya doğru yapılması ve muhafazakâr ve çıkarları zarar gören kesimin muhalefet ederek engelleme çabaları sebebiyle istenilen düzeyde başarılı olamamanın yanı sıra III. Selim ile birlikte başlayacak olan köklü reform hareketlerinin temelini oluşturmuştur.

III. Selim'in Nizâm-ı Cedid adı altında başlattığı reform hareketlerinin temelini askerî reformlar teşkil etmiştir. Yeni bir ordunun kurulması, modern usul ve talimlerle eğitilmesi, Osmanlı ordu ve donanması için modern silahlar ve cephane sağlanması için Batılı uzmanlara ihtiyaç duyulduğundan, Fransız, İngiliz, Prusyalı, İsveçli, Avusturyalı gibi birçok farklı millete mensup uzmandan yararlanılmaya çalışılmıştır¹⁶. İngiltere, III. Selim'in askerî reformlarını Fransa ile birlikte en dikkatli izleyen ve bu reformlara katkı yapmaya çalışan ülkelerin başında gelmekteydi. Daha Nizâm-ı Cedid ordusunun kurulması hazırlıkları yapılırken, İstanbul'da bulunan İngiliz Büyükelçisi Ainslie, İngiliz hükümetinin III. Selim'e yardımcı olunması hususundaki talimatına uygun olarak Osmanlı yöneticilerine bazı yeni tüfekler ve süngüler hediye etmişti. İngilizlerin Nizâm-ı Cedid ordusuna ve yapılması planlanan askerî reformlara olan bu ilgileri ve katkıları daha sonra da devam etmiştir¹⁷.

III. Selim kendisinden önceki hükümdarların yaptığı reform hareketlerinin neden başarıya ulaşamadığını bildiği için yapmayı düşündüğü reformlarda daha dikkatli davranmak zorunda kalmıştı. Bu hususta bir taraftan gelenekçi yapıya dokunmadan onları düzenlemeye çalışırken, diğer taraftan bu yapıların yanında batı tarzında yeni yapılar oluşturmaya gayret etmişti. "Nizâm-ı Cedid"¹⁸ adı verilen bu reformlar çerçevesinde, ilki Londra'da olmak üzere,

¹⁴ Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Paris sefaretnamesi için bkz. Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet Efendi, *Fransa Sefaretnamesi*, Haz. Abdullah Uçman, Dergah Yayınları, İstanbul, 2017.

¹⁵ XVIII. yüzyıl boyunca yapılan ıslahatlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hatice Akın, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda Islahat Çabaları*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya, 2011; Murat Gündüz, *XVIII. Asrın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

¹⁶ Osmanlı Devleti'nin istihdam ettiği bu Avrupalı uzmanlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "Osmanlı Devleti'nin Modernleşme Sürecinde Avrupalıların İstihdam Edilmesi (1774-1807)" *Erken Klasik Dönemden XVIII. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlılar ve Avrupa: Seyahat, Karşılaşma ve Etkileşim*, İsam Yayınları, İstanbul, 2010, s. 421-448.

¹⁷ Gökhan Erdem, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sürekli Diplomasiye Geçiş Süreci*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008, s. 313.

¹⁸ *Nizâm-ı Cedid* adı altında yapılan reformlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yunus Koç-Fatih Yeşil, *Nizâm-ı Cedid Kanunları (1791-1800)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2012; Enver Ziya Karal, *Osmanlı*

Avrupa'nın büyük güçlerinin başkentlerinde ilk defa olarak daimî statüde elçilikler kurulmaya başlanmıştır¹⁹.

1. Daimi Elçiliklerin Kurulması: Yusuf Ağâh Efendi Londra'da

XVIII. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Devleti'nin hiçbir yabancı ülkede daimî diplomatik temsilciliği yoktu. Zaman zaman, o da belirli amaçlarla, şu ya da bu ülkenin başkentine özel temsilciler gönderiliyordu, ancak 1792'ye kadar geçen dönemde bunların pek azıyla ilgili kayıt tutulmuştu. Devlet, yabancı devletlerle yaptığı antlaşmalar söz konusu olduğunda İstanbul'daki yabancı elçilere itimat etmek zorunda kalıyordu. Üstelik yabancı elçilerle yapılan görüşmeler, genel olarak yerli Hristiyan tercümanlar (dragomanlar) aracılığıyla sürdürülüyordu. Nitekim memurlar arasında herhangi bir Batı dilini bilenlerin sayısı yok denecek kadar azdı²⁰. III. Selim bu ihtiyaç ve eksikliklerden dolayı Avrupa'yı daha yakından tanımak amacıyla belli başlı Avrupalı devletlerin başkentlerinde daimî elçilikler açmaya karar verdi²¹ ve ilk olarak 1793 tarihinde Londra'da daimî bir elçilik kurularak bu göreve üç yıllığına Kalyonlar Kâtibi Yusuf Ağâh Efendi tayin edildi²².

Tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2017, s. 55-73.

¹⁹ Osmanlı Devleti'nde ilk daimî elçilikler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ercüment Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu İlk Elçilerin Siyasî Faaliyetleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1968; Şuheda Günce, "Osmanlı Devleti'nde İlk Daimi Elçilikler ve Diplomasieye Olan Etkileri", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 10, Nisan 2020, s. 101-114.

²⁰ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2015, s. 85-86.

²¹ Daimî elçiliklerin kurulması meselesi hakkında *Tarih-i Cevdet*'te şu ifadeler yer almaktadır: "Avrupa'nın terakkîyât-ı cedidesi ve Devlet-i Aliyye'nin vakt-ü hâli iktizâsınca düvel-i Avrupa ile peydâ olan revâbit-ı adîdesi düvel-i Avrupa kâidesince sefâret usulünün lüzüm-ı vaz'u te'sisini isbât edib husûsiyle bu evânda râbita-i düveliyeyi bütûn bütûn başka bir hâle koyan Fransa ihtilâli zuhûr ile bi'lcümle düvel-i Avrupa'yı tedârükât-ı ihtiyâtiyeye mecbûr ettiğinden Devlet-i Aliyye'nin dahi düvel-i fâhime-i Avrupa nezdinde birer İkâmet Elçisi bulundurması derece-i vücûbda görülmekte düvel-i merkûme nezdinde birer elçi gönderilip ve üç sene müddet tekmilinde anlar celb ve iâde ve yerlerine başkaları irsâl..." Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Üç Dal Neşriyat, İstanbul, 1966, s. 125-126.

²² Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DABOA), Hatt-ı Hümayun, (HAT), 221-12332, H. 29.12.1207; DABOA, Cevdet Hariciye (C. HR.), 85-4250, H. 13.07.1208; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Haz. Bekir Sıtkı Baysal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s. 168. Yusuf Ağâh Efendi bu görece tayin edildikten sonra Sadrazam'ın huzurunda hilat giyerek görev yerine doğru yola çıkmıştır. Hilat giymesinden görev yerine varmasına kadar başından geçenleri bizzat kendisi bir mektupta yazmıştır. Bu mektup için bkz. DABOA, Cevdet Hariciye (C. HR.), 95-4714, H. 29.12. 1207. Enver Ziya Karal ilk daimî elçiliklerin 1792'de Avusturya ve Prusya'da kurulduğunu, bir yıl sonra Londra ve Paris elçiliklerinin kurulduğunu ifade etmektedir. Bkz. Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hat-ı Hümayunları –Nizam-ı Cedid- 1789-1807*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 167. Yine bu eserde Londra'ya gidecek olan elçinin kullanacağı yollar, merasim meseleleri, elçinin rütbe ve payeleri gibi hususlar ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Bkz. *a.g.e.*, s. 173-181.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

Şubat 1793'te Fransa'ya savaş ilan eden İngiltere, Akdeniz'de Fransız donanmasına karşı bir takip başlatmıştı. Bu sıralarda Osmanlı Devleti'ne sığınan ve kısa süre sonra limandan çıkan Fransız ticaret gemileri henüz Osmanlı karasularından çıkmamışken İngilizler tarafından rehin alındılar. Osmanlı Devleti bu durumun devletlerarasındaki deniz hukukuna uygun olmadığını İngiliz elçisi nezdinde protesto ettikten sonra Agâh Efendi'ye de bu hususta İngiltere'de gerekli girişimlerde bulunması yönünde talimat verdi. Agâh Efendi, İngiliz hükümetine, yapılan girişimin hukuksuzluğunu bildirip gemileri istemesine rağmen bir sonuç alamadı. Kısa süre sonra karşı bir saldırıda bulunup Yenikale'ye 5 mil uzaklıkta rehin aldığı İngiliz gemisini Osmanlı limanına demirleyen Fransa ile İngiltere arasındaki çatışmayı çözmek üzere girişimlerde bulunan Babiâli, Agâh Efendi'ye bir talimatname gönderdi. Agâh Efendi bu talimatnameyi tercüme ettirerek aslı ile beraber İngiliz Hariciyesi'ne teslim etti. Hariciye'nin verdiği takriri de kabul edip Babiâli'ye bildirdi²³. Bu diplomatik faaliyetleri dışında Agâh Efendi, 1795 yılı başlarında Fransa'ya karşı İngiltere'nin Rusya ile yaptığı ittifakın hem Babiâli'ye zamanında bildirilmesinde hem de bunu kendisine bir tehdit olarak gören Osmanlı Devleti'nin İngiltere'den izahat istemesinde bizzat kendisi görev almıştır. İngiliz Hariciye nazırıyla görüşen Agâh Efendi, bu ittifakın Fransa'ya karşı bir ittifak olduğunun nazır tarafından beyan edildiğini de Babiâli'ye bildirmiştir²⁴.

Agâh Efendi sadece Babiâli tarafında kendisine gelen talimatları yerine getiren bir elçi değil, aynı zamanda devleti için uygun görmediği kararlara karşı da durabilen biriydi. Bu özelliği Reisü'l-Küttab Ebubekir Ratib Efendi'nin Danimarka ile dostluk kurmak için Agâh Efendi'ye gönderdiği talimata cevaben, bu küçük Avrupa devletinin dostluk ve desteğinin Osmanlı Devleti için bir fayda getirmeyeceğini bildirmesinde görülmektedir. İngiltere'de üç buçuk yıldan fazla bir müddet kalan Agâh Efendi Babiâli tarafından maddi yönden ihmal edilmiş ve görev sırasında çektiği maddi zorluklar²⁵ sebebiyle görevinden istifa etmiştir. Yerine tayin edilen İsmail Ferruh Efendi²⁶'nin Ekim 1797'de Londra'ya varmasıyla buradan ayrılarak İstanbul'a dönmüştür²⁷.

²³ İsmail Hakkı Elçi, "Osmanlı Diplomasisi ve Gelişim Süreci", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S.7, Nisan 2019, s. 33-34.

²⁴ İsmail Hakkı Elçi, "a.g.m", s. 33-34.

²⁵ Yusuf Agâh Efendi, elçiliği sırasında pahalılıktan dolayı pek çok sıkıntıya maruz kalmıştır. Nitekim harçlığının yanı sıra maaşının da tükenmesi sebebiyle Babiâli, ihtiyaçlarını tedarik etmesi için yirmi beş bin kuruş daha göndermiştir. DABOA, Cevdet Hariciye (C. HR.), 102-5064, H. 25.02.1208.

²⁶ İsmail Ferruh Efendi'nin Londra elçiliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "The Modernisation of the Ottoman Diplomatic Representations in Europe: The Case of the Embassy of İsmail Ferruh Efendi to London (1797-1800)", *A Bridge Between Cultures, Studies on Ottoman and Republican Turkey in Memory of Ali İhsan Bağış*, The İsis Press, İstanbul, 2006, s. 51-67.

²⁷ DABOA, Cevdet Hariciye (C. HR.), 50-2463, H. 09.06.1211; İsmail Hakkı Elçi, "a.g.m", s. 34. Yusuf Agâh Efendi Londra'da bulunduğu süre zarfında *Havadisnâme-i İngiltere* adı altında İngiltere'de gördüklerini,

2. Daimî Elçiliklerin Kapatılması

Fransa'nın Napoleon Bonaparte komutasında Mısır'ı işgali²⁸, Batı'ya karşı değişmeye başlayan düşüncelerde derin ve silinmez izler bırakmıştır. Mısır'ın işgali sonucunda Rusya gibi bir düşmanla ittifak yapmak zorunda kalınması Osmanlı devlet adamlarına çok ağır gelmişti. Uzun yıllardan beri Osmanlı Devleti'nin dostu ve en önemli destekçisi olarak görülen Fransa'nın Mısır'ı işgali, o dönemde ıslahat hareketlerine girişmiş olan III. Selim'i de etkilemiş ve onu, zaten istediği gibi işlemeyen Avrupa'daki elçilikler konusunda yeni kararlar almaya sevk etmişti. Nitekim sarayda yapılan meşveret sonucunda Avrupa'daki daimî elçiliklerin maslahatgüzarlık seviyesine indirilmesine karar verildi²⁹.

Alınan kararlar süratle uygulamaya geçti. O sırada Ağâh Efendi'nin yerine tayin edilmiş olan Londra elçisi İsmail Ferruh Efendi'ye Temmuz 1800'de Rum tercümanı Yanko Aziropolo'yu yerine maslahatgüzar olarak bırakıp ülkeye dönmesi emredildi. Böylece daimî elçilikler maslahatgüzarlık seviyesine indirilmiş oluyordu. Kısa bir süre sonra Yanko Aziropolo'nun yerine Sıdkı Efendi maslahatgüzar olarak tayin edildi. Bundan sonra ise 1807'de III. Selim'in tahtan indirilmesiyle³⁰ daimî elçiliklerin geleceği iyice belirsizliğe girdi³¹.

1809 yılına gelindiğinde daimî elçilikler sistemi artık iflas etmek üzereydi. Devletin maslahatgüzarlarının maaşını ödeyebilecek parası dahi yoktu. Bunu Londra'ya Sıdkı Efendi'nin yerine bir başkasının maslahatgüzar olarak tayin edilmesi meselesinde açıkça görülebilmektedir. Şöyle ki, Sıdkı Efendi, 1803 yılından beri Londra'da maslahatgüzar olarak görev yapmaktaydı. Şubat 1807'de İngilizlerin Çanakkale Boğazı'ndan girerek İstanbul'u ablukaya almalarının ardından İngiltere ve Osmanlı Devleti fiilî bir savaş durumuna girdikten sonra Sıdkı Efendi'nin işi iyice zorlaşmıştı. Bir yandan da o tarihten sonra İstanbul'dan kendisine talimat gelmemeye başladı, geri de çekilmiyordu. Yanındaki tercümanla birlikte artık maaş da alamıyordu. Yaklaşık iki yılı bu şekilde geçirdikten sonra Şubat 1808'de İngiliz

---

İstanbul'a gönderdiği haberleri ve Babîali ile yazışmalarını içeren sefaretname tarzında bir eser kaleme almıştır. Bu eser Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kitapları, No: 840'ta yer almaktadır.

²⁸ Napoleon'un Mısır'ı işgali meselesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 25 vd.

²⁹ Ahmet Dönmez, *Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Sürecinde Osmanlı Daimî Elçiliklerinin Avrupa'da Yeniden Tesisi 1832-1841*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006, s. 26-27.

³⁰ III. Selim, Kabakçı Mustafa adlı Boğaz yamaklarından biri öncülüğünde başlayan isyan neticesinde tahttan indirilmiş, yerine IV. Mustafa tahta çıkarılmıştır. Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın ordusuyla İstanbul'a gelerek III. Selim'i yeniden tahta geçirmek istemesi üzerine IV. Mustafa'nın emriyle III. Selim öldürülmüştür. Aynı şekilde öldürülmek istenen II. Mahmut ise saray kadınlarının yardımıyla kaçmış ve Alemdar Mustafa Paşa sayesinde IV. Mustafa'nın yerine tahta çıkmıştır. Kabakçı Mustafa isyanı ve ardından yaşananlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 80-89.

³¹ Ahmet Dönmez, *a.g.e.*, s. 27-28.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

hükümetinden güçlkle borç para alarak, İstanbul'a dönmek için yola çıktı. Ancak bu sırada iki ülkenin ilişkilerinin normalleşmesi konusundaki şartların görüşülmesi için görevlendirildiğine dair kendisine talimat gönderildiğini yolda öğrendi ve bunun üzerine yeniden Londra'ya döndü³².

Avrupa'da Osmanlı Devleti'ni temsil eden Rumlara güvenilemeyeceği yönünde 1812 yılında bazı devlet adamlarının yaptıkları uyarıların ne kadar doğru olduğu 1821 yılında ortaya çıktı. Nitekim bu tarihte Yunan isyanı³³ başlamış ve maslahatgüzar olarak görev yapan Rumların yalan haberler göndererek ya da bazı bilgileri gizleyerek isyancılara destek verdikleri anlaşılmıştır. Bunun üzerine, II. Mahmut daha fazla tahammül edemeyerek İngiltere, Fransa ve Avusturya'daki maslahatgüzarları azletti³⁴. Alınan karar, bu devletlerin başvekillerine ve İstanbul'daki elçilerine bildirildi. Bu tarihten itibaren, 1832 yılında, yine bir Rum olan Mavroyani'nin Viyana'ya maslahatgüzar olarak tayin edilmesine kadar Osmanlı Devleti'nin Avrupa başkentlerinde daimî temsilcilikleri bulunmamıştır³⁵.

Bu gelişmeler üzerine, Divan-ı Hümayun tercümanlarının Fenerli Rumlardan seçilmesi geleneğine son verilerek, Reisü'l-Küttab'ın emri altında, "Babîali Tercüme Odası"³⁶ kurularak İslâmiyet'i kabul etmiş olan Gayr-ı Müslimler ya da kendilerine güven duyulan Ermeniler istihdam edilmeye başlanmıştır³⁷. Bütün olumsuzluklarına karşılık, ilk ikamet elçiliklerinin bazı faydaları da olmuştur. Elçilerin maiyetinde bulunan bazı kâtipler yabancı dil öğrenmişlerdir. Bunlardan Yusuf Ağâh Efendi'nin maiyetinde bulunan ve Fransızca'yı

³² Ercümend Kuran, "Osmanlı Devletinin Londra Maslahatgüzarı Mehmed Sıdkı Efendi", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1976, s. 41-42.

³³ Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden itibaren zamanla Rumlar Osmanlı Devleti'nin sosyal ve ekonomik yaşantısı içinde diğer unsurlara nazaran daha üstün bir duruma gelmişlerdi. Fener'de ikamet eden Rumlar, yabancı dil bilmeleri sayesinde Divan-ı Hümayun'da tercüman olarak çalışma imkânı buldular. Bunların yanı sıra 18. yüzyıldan itibaren Eflak ve Boğdan voyvodalıklarına atanmaya başladılar. Bütün bu ayrıcalıklarına rağmen bağımsız bir devlete sahip olma arzusundan vazgeçemediler ve 1821'de başlattıkları isyan sonucunda dış güçlerin de müdahaleleri sayesinde bu isteklerini yerine getirmeye muvaffak oldular. Ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 107-121. Osmanlı diplomasisinde Rumların rolü hakkında ayrıca bkz. Orhan Koloğlu, "Osmanlı Diplomasisinde Rumların Rolü ve Tanzimat ile Birlikte Fransızcanın Yaygınlaşması", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 127-135.

³⁴ Carter V. Findley, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babîali 1789-1922*, Çev. Ercan Ertürk, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 228.

³⁵ Ahmet Dönmez, *a.g.e.*, s. 32.

³⁶ Tercüme odası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Carter V. Findley, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babîali 1789-1922*, s. 228 vd.

³⁷ İsmail Soysal, "Umûr-ı Hariciye Nezâretinin Kurulması (1836)", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 72.

iyice öğrenen Mahmut Raif Efendi 1800-1805 yılları arasında Reisü'l-Küttaplık makamında bulunmuştur³⁸.

3. Napolyon'un Mısır'ı İşgalinden Sonra Osmanlı-İngiliz ilişkileri

Mısır'ın işgali meselesinin halledilmiş olması, Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlerarasındaki rekabetten uzak durmasına yetmedi. İngiliz-Fransız rekabeti, İngiltere'nin Malta'yı boşaltmakta ağır davranması üzerine yeniden alevlendi. İngiltere Başbakanı William Pitt, Fransa'ya karşı Rusya ile ittifak yapmıştı. İngiltere ve Rusya, daha önce Osmanlı'yla imzaladıkları ittifak gereğince, Babıâli'den Napoleon'un imparatorluğunun tanınmamasını istediler. Ancak Fransa'nın arka arkaya Avusturya ve Rusya'yı yenilgiye uğratması üzerine III. Selim, Napoleon'un imparatorluk unvanını tanıma kararı aldı. Bu sırada İstanbul'daki Fransız nüfuzu, yeni atanan elçi General Sebastian sayesinde yeniden arttı. Fransız elçisinin teşvikleriyle Rusya ile yapılan ittifak antlaşması feshedildi. Ayrıca Boğazlar, Rus gemilerine kapatıldı. Bu tutum, Osmanlı-İngiliz ilişkileri açısından yeni bir diplomatik krizin başlangıcı anlamına geliyordu. Nitekim o sırada İstanbul'da bulunan İngiliz elçisi Lord Arbutnot, Rusya ile savaşa girişilmemesini, aksi takdirde İngiliz donanmasının Rusya'nın yanında yer alacağını Babıâli'ye bildirerek tehdit etmekten geri kalmadı³⁹. Bu sırada Rusya, Eflak ve Boğdan'ı işgal etti. İngiltere de Babıâli'den, Fransa ile ilişkilerini kesmesini, Osmanlı donanmasının ve Çanakkale istihkâmlarının kendisine teslimini ve Eflak ve Boğdan'daki Rus işgalinin kabul edilmesini istedi. Bu istekler Osmanlılar tarafından reddedilince İngiliz elçisi İstanbul'u terk etti. Hemen ardından İngiliz filosu Çanakkale Boğazı'ndan girerek Yedikule açıklarına kadar geldi. Bu ani olay karşısında Fransız elçisi Sebastian'ın Osmanlıları cesaretle karşı koymaya teşvik etmesi ve Osmanlıların da bunu uygulaması üzerine İngiliz filosu geri çekilmek zorunda kaldı. İskenderiye'de de Mehmet Ali Paşa'nın başarılı savunması karşısında aynı şekilde geri çekilmek zorunda kaldılar⁴⁰.

İngiltere, Fransa'nın Avrupa'da üstün duruma gelmesini önlemek amacıyla Rusya ile ittifak yaparak Osmanlı Devleti'yle çatışmayı dâhi göze almıştı. Fakat Tilsit ve Erfurt'ta Napoleon ile Rus Çarı Aleksandr arasında yapılan görüşmelerde⁴¹ Rusya'nın Fransa'ya yakınlaşarak kendisine ihanet ettiğini görünce Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini düzeltmeye karar verdi ve bir kaç girişimden sonra, 5 Ocak 1809'da "Çanakkale" veya "Kal'a-i Sultaniye" adıyla anılan 12 maddelik barış ve 4 maddelik ittifakı içeren antlaşmayı imzalatmaya

³⁸ Ercüment Kuran, "1793-1811 Döneminde İlk Osmanlı Mukim Elçilerinin Diplomatik Faaliyetleri", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 58.

³⁹ Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk İngiliz İlişkileri Tarihi*, s. 54.

⁴⁰ Ahmet Dönmez, *Osmanlı İngiliz İlişkileri: Diplomasi ve Reform (1833-1841)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2013, s. 25-26; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 51-54; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 109-110.

⁴¹ Napoleon ve Aleksandr arasında yapılan Tilsit ve Erfurt görüşmeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 83-86.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

muvaffak oldu⁴². Barış antlaşmasıyla iki devlet arasında yeniden normal ilişkiler kuruluyordu. Aynı zamanda İngiliz ticaret gemilerine Karadeniz’de tanınan imtiyazlar aynen devam edecekti. Barış antlaşmasının en önemli kısmı Boğazlara dair olan maddeydi. Buna göre hiçbir devlet barış zamanında Boğazlardan savaş gemisi geçirmeye teşebbüs etmezse İngiltere de Boğazların kapalılığına saygı gösterecek ve ona göre davranacaktı. Bu maddeyle Boğazların kapalılığı kuralı ilk defa bir hukukî metinde yer almaktaydı. Fakat İngiltere bu taahhüdü sadece kendisi aldığından, bu tarihten itibaren diğer devletleri de aynı taahhüt altına almak için çaba gösterecek ve buna 1841’de muvaffak olacaktır. Bu suretle İngiltere, Rusya’nın Boğazlardan geçerek Akdeniz’e inme hayallerine şimdilik set çekmiştir⁴³.

1815 Viyana Kongresi⁴⁴ sonucunda Avrupa’da kurulan sistemin başlıca güçsüz noktası “Doğu Sorunu” olarak nitelendirilen Osmanlı Devleti meselesidir. Osmanlı Devleti kongreye katılmamış olsa da Avrupa’nın büyük güçleri sorunun bilincindeydiler. Şöyle ki; Osmanlı Devleti’nin hızlı çöküşü, bu devletin bir gün paylaşılması ve mirasının bölüşülmesi sorununu ortaya çıkarıyordu. Ancak İngiltere ve Avusturya, Osmanlı Devleti’nin gücünden değil, güçsüzlüğünden dolayı Avrupa için bir tehdit oluşturduğunu anlamışlardı. Bu suretle menfaatleri aynı noktada birleşen bu iki devlet Osmanlı Devleti’ni ne pahasına olursa olsun ayakta tutmaya çalışmaktaydı⁴⁵.

⁴² Bu barış ve ittifak antlaşmasının özet metni için bkz. Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk İngiliz İlişkileri Tarihi*, s. 61-62.

⁴³ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 112-113.

⁴⁴ Fransız İhtilâli sonrasında başlayan koalisyon savaşları Avrupa’nın eski statüsünde büyük değişikliklere sebep olmuştu. Napoleon’un düşüşünden sonra Avrupa’ya yeniden bir düzen vermek isteyen devletler Viyana’da 1815’te bir kongre düzenlediler. Katılımcı olan bütün devletlerin kendi menfaatlerini ve çıkarlarını gözettikleri bu kongre hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hüner Tuncer, “Viyana Kongresi “Doğu Sorunu” ve Büyük Güçler (1815-1829)”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 61-69. Viyana Kongresi, Avrupalı devletler arasındaki ilişkilere hukukî bir altyapı kazandırırken, Osmanlı Devleti’nin oluşturulan bu yeni sistemden eşit şekilde yararlanması hemen mümkün olmamıştır. Bu sisteme dâhil olacak devletlerin belli bir uygarlık ve medeniyet düzeyine ulaşması ve Hristiyan olmaları gerekiyordu. Osmanlı Devleti’nin bundan yararlanabilmesi 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanları ile Hristiyan uyrukları Müslümanlarla eşit saymasından sonra mümkün olabilmiştir. Kırım Harbi’nden sonra imzalanan 1856 Paris Antlaşması’yla Osmanlı Devleti bu sisteme dâhil edilmiş ve böylece ilk defa resmî olarak uluslararası hukukun bir paçası olmuştur. Osmanlı Devleti’nin Avrupa devletler sisteminin eşit bir üyesi olduğu bu tarih, Osmanlı diplomasisi için bir dönüm noktası olmuştur. Nitekim artık herhangi bir savaşa girmeden önce diplomatik ilişkilere girişmeye daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Üstelik bu değişim Osmanlı Devleti’nin dışişlerinde ve bürokraside kurumsallaşmasını eskiye nazaran daha da hızlandırmıştır. İsmail Hakkı Elçi, “a.g.m”, s. 32.

⁴⁵ Avusturya Başbakanı Metternich, Fransız İhtilâli’nin getirdiği fikirler sebebiyle mukadderatı tehdit altında olan Avusturya İmparatorluğu’nu korumak ve Rusya’nın Balkanlar’da güçlenmesine engel olmak isterken, İngiltere de hem Akdeniz’de elde ettiği imtiyazlarını korumak hem de Rusya’nın sıcak denizlere inmesine engel olmak istiyordu. Nitekim güçlü bir Rusya’ya karşı kendi denetimleri altında tutabilecekleri Osmanlı Devleti’nin yaşaması her iki devlet için de hayati önem taşımaktaydı. İngiltere’nin Osmanlı Devleti’nin

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

Rusya da Osmanlı Devleti'nin ayakta kalmasından yanaydı. Ancak, imparatorluğun yıkılması durumunda Boğazlarda hiçbir devletin söz sahibi olmasına ve egemenlik kurmasına izin vermeyecekti. Fransa da dâhil olmak üzere bu dört devletin Osmanlı Devleti'ni koruma politikasının Yunan İsyanı sırasında iflas ettiği söylenebilir. Bu isyan sırasında devletlerin izledikleri politika aynı zamanda Viyana'da kurulan barışın da çöküşü anlamına gelmekteydi. Nitekim Mora'da çıkan ilk isyanı Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın yardımcılarıyla bastırmayı başaran Osmanlı Devleti'ne ait Navarin'de bulunan donanma, ortak İngiliz-Fransız-Rus donanması karşısında mağlup oldu ve ateşe verilerek neredeyse tamamen imha edildi. Devletlerin bu müdahalesiyle bir taraftan "Metternich Sistemi"⁴⁶ çökerken, diğer taraftan Osmanlı Devleti Rusya karşısında çok zor bir durumda kaldı. 1826-1829 Osmanlı-Rus savaşı sonunda imzalanan Edirne Antlaşması'yla tüm isteklerini Osmanlı Devleti'ne kabul ettiren Rusya⁴⁷ bu devleti yıkmak yerine, gelecekteki Rus ilerlemesini ve yayılmasını engellemeye gücü yetmeyecek bir duruma getirmeyi daha uygun görmüştür.⁴⁸

1821 Yunan İsyanı ile başlayan ve 1832'de Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanı ile gelişen süreç, Osmanlı diplomasisi için ağır geçecek bir döneme kapı araladı ve modern anlamda diplomasi alanında köklü değişimlerin başlatılmasında en önemli etkenlerden biri oldu. İngiltere'nin Yunan isyanında gösterdiği diplomatik temaslar oldukça ilginç olmuştur. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaktan yana olmasına rağmen Yunan isyanını desteklemesi ve bağımsız bir Yunanistan kurulmasına taraftar olması bunun göstergesidir. Daha isyan devam ederken, İngiliz elçisi Robert Gordon, Mora'nın Rumlara bırakılmasını istemiş, Reisü'l-Küttap ise bu teklifi tabii olarak reddetmiştir⁴⁹. Daimi elçiliklerin yeniden faaliyete geçirilmesi ve bu teşkilatın kalıcı bir duruma getirilmesi, bu dönemin getirdiği

---

toprak bütünlüğünü koruma politikası daha 18. yüzyılın sonlarında başbakan William Pitt tarafından ortaya atılmış ve büyük kabul görmüştü. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali İhsan Bağış, "İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu Toprak Bütünlüğü Politikası ve Türk Diplomasisinin Çaresizliği", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 45-54.

⁴⁶ Avusturya Başbakanı Metternich'in adıyla anılan bu sisteme göre; Fransız İhtilâli'nden sonra Avrupa'nın neresinde bir ihtilâl patlak verirse, Avrupa'nın büyük güçleri ortak hareket ederek bu ihtilâli bastıracaklardır. Bunun için de Metternich'in girişimleriyle Viyana Kongresi'nden hemen sonra Avusturya, Prusya ve Rusya'nın katılımıyla Kutsal İttifak, yine Avusturya, Rusya, Prusya ve İngiltere'nin katılımıyla Dörtlü İttifak adıyla ihtilâl fikirlerinin yayılmasına önlem olmak amacıyla antlaşmalar yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 116 vd.

⁴⁷1826-1829 Osmanlı-Rus savaşı ve savaşın sonunda imzalanan Edirne Antlaşması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Alexander Bitis, "1828-1829 Türk-Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 703-720; Hasan Şahin, "Kaynarca'dan (1774) Paris Barışı'na (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış" *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 531-544.

⁴⁸ Hüner Tuncer, "a.g.m", s. 65 vd.

⁴⁹ DABOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), 891-39346.

diplomatik bunalımların sonucunda gerçekleşmiştir⁵⁰. Daimî elçiliklerin yeniden kurulması meselesine gelmeden önce Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanı ve bu sırada Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yaşanan ilişkilere bakmakta yarar vardır.

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması ve üzerinden bir yıl geçmeden Cezayir'in Fransa tarafından işgalinden⁵¹ sonra, Osmanlı Devleti yaklaşık on yıl kadar süreyle bir valisinin ayaklanmasıyla uğraşmak zorunda kaldı. Mehmet Ali Paşa isyanı önceleri Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olarak görüldü. Ancak valinin Osmanlı kuvvetlerini üst üste mağlup etmesi ve Avrupalı devletlerin kendi aralarındaki rekabet ve mücadeleler sebebiyle olay kısa zamanda uluslararası bir sorun niteliği kazandı.

4. Mehmet Ali Paşa İsyanı ve İngiliz Diplomasisi

Mehmet Ali Paşa⁵² ayaklanmasının görünürdeki sebebi, Navarin'de yok edilen donanmasına karşılık Suriye valiliğini istemesidir. Şöyle ki, Mehmet Ali Paşa, Osmanlı hükûmetinin isteği üzerine oğlu İbrahim Paşa'yı Mora'ya yardıma göndermişti. İbrahim Paşa isyanı bastırma hususunda büyük bir ilerleme kaydedince İngiltere tarafından kendisine bir nota verilerek daha fazla müdahale etmemesi ve Mora'dan çekilmesi istendi. İbrahim Paşa önce bu karara direndiyse de, az sonra İngiltere'nin isteğini yerine getirerek askerlerini Mora'dan çekmişti⁵³. II. Mahmut da Mora isyanı sırasında kendisine danışmadan donanmasını ve askerlerini çekmesine ve 1826-29 Rus savaşı sırasında yardıma gelmemiş olmasına içermekte ve kendisine bir ders verilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Böyle gergin

⁵⁰ Kemal Beydilli, "Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifaklar ve Siyâsî Ahlâk (1790-1856)", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 42.

⁵¹ Osmanlı Devleti'nin Garp Ocakları olarak adlandırılan Kuzey Afrika'daki bölgelerin yöneticilerine "Dayı" deniliyordu. Bunlardan Biri olan Cezayir Dayısı İzmirli Hüseyin Paşa, Osmanlı Devleti tarafından Fransa'ya verilen mercan avı imtiyazının gümrük duvarını yükseltince Fransa ile aralarında gerginlikler yaşandı. Üstüne bir de alacak verecek meselesinde Fransa'nın ağır davranması bu gerginliği iyice tırmandırdı. Borçların tahsil meselesinde Dayı Hüseyin Paşa'nın Fransız Konsolosu Duval'in yüzüne yelpaze ile vurması bu gerginliği savaş durumuna getirdi. Nitekim Cezayir kıyılarını abluka altına alan Fransızlar 1830 yılına gelindiğinde Cezayir'i resmen işgal ettiler. Ancak Osmanlı Devleti'nin protestoları ve Cezayir halkının da Hacı Abdulkadir adlı biri önderliğinde uzun süre direnmesi sebebiyle Fransa'nın burada hâkimiyet kurması kolay olmadı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 199 vd.

⁵² Mehmet Ali Paşa, 1769'da Kavala'da doğdu. 18 yaşında askerlik hizmetine başladı ve kısa zamanda bu görevde sivrilmesini bildi. Fransa'nın 1798'de Mısır'ı işgali üzerine buraya gönderilen Arnavut birlikleri arasında yer aldı. Kısa zamanda bu birliklerin komutanı oldu. Mısır'da önemli işler başaran Mehmet Ali, Mısır sorunu çözüldükten sonra valiliğin kendi uhdesine verilmesini istedi. Osmanlı Devleti, belli bir vergi ve Medine'yi işgal etmiş olan Vahhabileri bölgeden temizlemesi şartlarıyla Mısır valiliğini vermeye razı oldu. Mısır'da kölemen meselesini hallettikten sonra birçok bayındırlık işlerini halleden ve Fransız yardımıyla düzenli bir kara ordusu, İngiliz yardımıyla da bir donanma kuran Mehmet Ali, oğulları Tosun ve İbrahim Paşaların faaliyetleri sonucunda Vahhabi meselesini bir çözüme kavuşturarak Hicaz'ı yeniden Osmanlı yönetimine kazandırdı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 206 vd.

⁵³ Karl Marx, *Lord Palmerston*, Proofed and Corrected: Mark Harris, 2010, s. 24.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

bir ortamda Mehmet Ali Paşa'nın manevi oğlu İbrahim Paşa Suriye'yi işgal etti ve üzerine gönderilen Osmanlı ordularını biri Belen'de, diğeri Konya'da olmak üzere iki kez mağlup etti⁵⁴. Konya'dan hareketle 2 Şubat 1833'te Kütahya'yı işgal eden İbrahim Paşa'nın önünde İstanbul'a yürümek için hiç bir engel kalmamıştı⁵⁵.

Mehmet Ali Paşa'ya en büyük desteği Fransa vermekteydi, bundan dolayı Osmanlılar Fransa'dan bir yardım bekleyemezlerdi. İngiltere ise Avrupa'da yaşanan 1830 İhtilallerinden dolayı Belçika ve Hollanda meseleleri ile uğraşmaktaydı. Nitekim Babıâli'nin Namık Paşa'yı göndererek yardım talep etmesine olumsuz cevap verdi⁵⁶. Namık Paşa'nın gönderilmesinde amaç, Mehmet Ali Paşa'ya karşı yapılacak sefere İngiliz donanmasının katılmasını temin etmektir⁵⁷. Nitekim Osmanlılara göre Mehmet Ali Paşa en çok deniz kuvvetlerine güvenmekte, bundan dolayı, bu güvenini boşa çıkarmak için İngiltere'nin yardım etmesi gerekiyordu⁵⁸. Fakat ısrarlı yardım taleplerine rağmen İngiltere'den ne yardım vaadi ne de bir ittifak temin edilebilmiştir⁵⁹. En nihayetinde II. Mahmut, "denize düşen yılanı sarılır" deyimine uygun olarak Rusya'dan yardım istemek zorunda kaldı. Rusların, yardım isteğine olumlu yanıt vererek derhal 5000 askerle Boğazlardan geçip İstanbul'a gelmeleri ve Mehmet Ali Paşa'ya baskıda bulunmaları üzerine Osmanlı Devleti ile Mehmet Ali Paşa arasında 1833'te Kütahya Antlaşması imzalandı⁶⁰. Ancak bu antlaşma, karşılıklı güvensizlik ve gerginliklerin geçici olarak askıya alınmasından başka bir şey değildi. Nitekim İngiliz hariciyesinde önemli bir isim olan Lord Derby, Mehmet Ali Paşa'nın ilerleyişini durduran şeyin, İngiltere ve Fransa'nın, İstanbul'un işgaline asla izin vermeyeceklerini açıkça beyan etmeleri olduğunu iddia etmiştir⁶¹.

Kütahya Antlaşması'ndan sonra yine aynı yıl içinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Hünkâr İskeleyi Antlaşması imzalandı. Antlaşmanın açık maddeleri bunun klasik bir savunma ittifakı olduğunu gösteriyordu. Asıl önemli olansa gizli maddeydi. Buna göre; Rusya'ya bir

⁵⁴ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987, s. 119-120.

⁵⁵ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "III. Selim ve II. Mahmut Dönemleri Osmanlı Dış Politikası", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, s. 1068.

⁵⁶ Mısır valisinin Suriye üzerindeki hâkimiyetine son vermek ve itaatini sağlamak için Sultan II. Mahmut tarafından İngiliz büyükelçisi Stanford Canning'e, İngiltere'nin moral ve fiziki desteği için bir ittifak teklifi yapılmıştır. Bu görüşme ve Namık Paşa'nın İngiltere nezdindeki yardım talepleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Hanefi Kutluoğlu, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Dış Politikası ve Diplomasisi" *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 80-81.

⁵⁷ DABOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), 362-20106.

⁵⁸ DABOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), 907-39759; 368-20339.

⁵⁹ DABOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), 1199-47070; 372-20392.

⁶⁰ Bu antlaşma ile Mehmet Ali Paşa'ya Mısır ve Girit valiliklerinin yanı sıra Suriye valiliği, İbrahim Paşa'ya da Cidde valiliği ve Adana'nın vergilerini toplama hakkı verildi. Oral Sander, *a.g.e.*, s. 120.

⁶¹ Karl Marx, *Lord Palmerston*, s. 25.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

saldırı olması durumunda, Osmanlı Devleti Çanakkale Boğazı'nı bütün devletlerin savaş gemilerine kapatacağı. Bu maddeyle Osmanlı Devleti üzerinde diğer devletlere nazaran daha üstün bir durum elde eden Rusya, İngiltere'ye de âdeta gözdağı vermiş oluyordu. Ancak antlaşma imzalandıktan hemen sonra gizli madde öğrenildi ve antlaşma metninin bir nüshası İngiltere dışişleri bakanı Lord Palmerston'a gönderildi. Tabii olarak İngiltere'nin buna tepkisi çok şiddetli oldu. Bunun ilk göstergesi de Palmerston'un Ağustos 1833'te Babiâli'ye sunduğu protesto notasıdır⁶². Bu notada, Osmanlı Devleti ile Rusya'nın ilişkilerinin diğer devletlerin itiraz edecekleri bir şekilde değiştiği, Rusya'nın bu ittifakı dayanak edinerek Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etmesi durumunda İngiltere'nin bu antlaşmayı yok sayarak çıkarlarının gerekliliklerini yerine getireceği belirtiliyordu⁶³. Osmanlı hükûmeti de ittifakın imzasından hemen sonra, Rusya'nın emellerinden çekindiği için, yapılan antlaşmayı İngiliz büyükelçisine bildirmiştir⁶⁴. Ayrıca, Rusya'nın Mehmet Ali Paşa'ya karşı her türlü yardımı yapacağından emin olmasına rağmen, İngiltere ve Fransa'nın gerektiği yerde müdahalede bulunmalarını da talep etmiştir⁶⁵. Şimdiye kadar tutarsız ve net olmayan bir politika izleyen İngiltere ile bu dönemde İngiltere'nin izinden ayrılmayan Fransa⁶⁶, antlaşmadan sonra artık kesin bir şekilde -Rusya'nın kucağına atmamak için- Osmanlı Devleti'nin yanında yer almaya karar verdiler.

Mısır meselesi, Hünkâr İskeleyi Antlaşması'yla birlikte Avrupalı devletlerin ve bu arada İngiltere'nin dış politikasındaki en önemli meselelerden biri hâline geldi ve bu devletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı takip ettikleri politikayı yeniden gözden geçirmelerini gerektirdi. Bu antlaşma, İngiltere'nin olaylardan uzak durma politikasına son vermekle kalmayıp, Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerinde daha fazla hak iddia etmesi ihtimaline karşı Fransa ile İngiltere'yi aynı noktada birleştirdi⁶⁷. Aynı şekilde Rusya da yeni bir ihtilafta ikinci bir müdahalenin ne İngiltere ne de Fransa tarafında kabul görmeyeceğini bildiği için mevcut düzenin korunmasından yanaydı⁶⁸. İngiliz Hariciye Nazırı Lord Palmerston, Hünkâr İskeleyi Antlaşması imzalandıktan sonra, 4 Şubat 1834'te Avam Kamarası'nda verdiği bir nutukta İngiltere'nin zamanında müdahale etmemesini şu sözlerle anlatmıştır: *"1832 ya da 1833'te, Mehmet Ali'ye, Suriye ve Küçük Asya'daki rekabetine son vermesi gerektiği açıkça söylenecekti, Rusya'nın Osmanlılara yardıma gelmesine ihtiyaç kalmadan savaş sona erecekti."*⁶⁹

⁶² DABOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e), 578-34.

⁶³ Oral Sander, *a.g.e.*, s. 120-121.

⁶⁴ Karl Marx, *Lord Palmerston*, s. 27.

⁶⁵ DABOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), 369-20356.

⁶⁶ DABOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e), 713-83.

⁶⁷ DABOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), 360-20057.

⁶⁸ Muhammed Hanefi Kutluoğlu, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Dış Politikası ve Diplomasisi" s. 83-84.

⁶⁹ Karl Marx, *Lord Palmerston*, s. 24.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

Osmanlı Devleti müspet deliller gösterse de⁷⁰, antlaşmadan fazlasıyla korkan İngiltere ve Fransa, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni Mısırlıların ilerlemesine karşı koruyucu gibi görünerek ele geçirmek için bir bahane bulmasını önlemek amacıyla, Mehmet Ali Paşa'nın tekrar harekete geçmesi durumunda Osmanlı Devleti'ne yardım etmeye karar vererek tepki gösterdiler⁷¹. Bunun göstergesi olarak Mart 1833'te İstanbul büyükelçisine gönderdiği bir yönergede Lord Palmerston şöyle diyordu: *“Sultan'ın maliye, ordu ve donanmasını düzenlemesinde kendisine yardım etmemiz gerekiyor. Bunu sağlayabilirsek, Sultan ülkesinin toprak bütünlüğünü koruyabilir”*.

Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki emelleri ve bu doğrultuda imzalatmaya muvaffak olduğu Hünkâr İskelesi Antlaşması İngiltere'yi, bilhassa Palmerston'u korkutmuştu. Palmerston, Mısır sorununa kesin bir çözüm bulmak ve başta Rusya olmak üzere, düşmanları karşısında direnebilmesi için her türlü konuda Osmanlı Devleti'ne yardımcı olmak için çaba göstermeye başladı⁷². İstanbul'a yeni tayin edilen büyükelçi Lord Ponsonby'ye gönderdiği talimatta, Palmerston şunları söylemekteydi: *“Osmanlı Devleti eski politikasına dönerek İngiltere'nin yardımını isterse, bir takım tehlike ve zorluklar önlenmiş olur” mesajını Sultan'a iletin. İngiltere'nin menfaatleri Osmanlı Devleti'nin menfaatleriyle uyumdadır. Güçlenmekte ve Osmanlı Devleti'nin aleyhine genişlemekte olan Rusya'ya güvenmek tehlike arz etmektedir”*.

Yine bir başka talimatta şunları söylüyordu: *“Osmanlı Devleti'nin başlatmış olduğu ıslahatları sürdürebilmesi için yardımlarda bulununuz. Tüfeğe ihtiyacı varsa, İngiltere istediği kadar ve ucuz fiyata verecektir”*⁷³.

Bütün bunlardan çıkarılabilecek sonuç şudur: İngiltere, Mehmet Ali Paşa isyanının ilk safhasında kendi iç meseleleri sebebiyle olaylara müdahil olmaktan ve Osmanlıların yardım isteklerine olumlu cevap vermekten kaçınmıştır. Fakat Rusya'nın Hünkâr İskelesi Antlaşması'yla Boğazlar ve Osmanlı Devleti üzerinde elde ettiği üstünlük karşısında daha fazla beklemeyerek harekete geçmeye, Osmanlılara her türlü desteği vermeye karar vermiştir⁷⁴.

İngiltere'nin, daha doğru bir ifadeyle dışişleri bakanı Palmerston'un bu düşüncelerini İstanbul'da bulunan İngiliz büyükelçisi Ponsonby, Babıâli'ye şöyle aktardı:

⁷⁰ Osmanlılar Hünkâr İskelesi Antlaşması'yla İngiltere ve Fransa'ya karşı kötü bir niyet beslemediklerini ifade etmişlerdir. DABOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e), 381-21.

⁷¹ Stanford J. Shaw, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş; Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud Dönemleri”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, s. 1027.

⁷² Frederick Stanley Rodkey, “Lord Palmerston and the Rejuvenation of Turkey, 1830-41”, *The Journal of Modern History*, Vol. II, Num. 2, June 1930, s. 193-194.

⁷³ Oral Sander, *a.g.e.*, s. 123.

⁷⁴ DABOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), 676-33014.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

“Osmanlı Devleti eski gücünü kazanacak ve topraklarının bütünlüğünü koruyacaksa, bunun çaresi, reform hareketlerini baltalayacak olan herhangi bir savaşı başlatmamaktır. Sultan’ın ordusunu güçlendirmesi ve modern hâle getirmesi için İngiliz hükümeti uzman subaylar⁷⁵ ve ucuz silahlar gönderebilir. İngiltere’de bulunan askerî akademilere de bir miktar Türk öğrenci kabul edilebilir⁷⁶.”

Avrupalı büyük güçlerin mevcut durumun korunmasından yana olan tavırları, Osmanlı Devleti’nin ise durumu kendi lehlerine çevirme arzusu ile Mehmet Ali Paşa’nın sürekli gerginlik yaratacak faaliyetlerde bulunması ve yaptığı diplomatik temaslarla zorluklar çıkarması Osmanlıların diplomatik alanda yalnız kalması sonucunu doğurmuştu. Eski diplomatik usullerle bu durumdan kurtulamayacağını bilincinde olan II. Mahmut, Rus nüfuzunu asgari düzeyde tutmak ve Mısır meselesinde mevcut durumu kendi lehine çevirebilmek için daimî elçilikleri yeniden açmaya karar verdi. Bu doğrultuda Haziran 1834’te Mustafa Reşit Paris’e elçi tayin edildi⁷⁷. Bunu Namık Paşa’nın Londra sefirliği takip etti⁷⁸. Böylece III. Selim döneminde açılan ancak Rum isyanından sonra maslahatgüzarlık yapan Rumlara güvenilemeyeceğinin farkına varılmasıyla kapatılan daimî elçilikler yeniden açılmış oldu⁷⁹. Bundan iki yıl sonra, 1836’da Reisü’l-Küttaplık makamının dış işlerde yetersiz kaldığı iyice belirginleşince Hariciye Nazırlığı kuruldu ve bu göreve ilk olarak Akif Efendi getirilerek nazırlara paşa rütbesi verilmeye başlandı⁸⁰.

1836’da Londra sefirliğine Mustafa Reşit Paşa tayin edildi. Osmanlı hükümeti, Avrupalı büyük güçler arasında bir ittifak sağlanırsa Mısır meselesinin Osmanlılar lehine kesin bir sonuca ulaşacağı kanaatini taşıyan Mustafa Reşit aracılığıyla Nisan 1837’de İngiliz hükümetine yeniden bir ittifak teklifinde bulundu. Palmerston, bu teklifi kabul etmemekle beraber, Osmanlı Devleti’ni dışarıdan bir yardım olmaksızın Suriye’yi geri alabilecek kadar güçlü görmeyi arzuladığını belirtti. Bu tutum, İngiltere’nin artık statükoyu koruma

⁷⁵ Lord Palmerston’un Londra sefirine gönderdiği ve gerektiği takdirde istenildiği kadar mütehasıs zabıt gönderilebileceğini belirttiği mektubu için bkz. DABOA, Hariciye Nezareti (HR.), 1182-46669, H. 16.01.1252.

⁷⁶ Oral Sander, *a.g.e.*, s. 124.

⁷⁷ Carter V. Findley, *a.g.e.*, s. 233.

⁷⁸ Muhammed Hanefi Kutluoğlu, “a.g.m”, s.84-85.

⁷⁹ Daimî elçiliklerin yeniden faaliyete başlaması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Dönmez, *Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Sürecinde Osmanlı Daimî Elçiliklerinin Avrupa’da Yeniden Tesisi 1832-1841*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006. II. Mahmut, saltanatının ve hayatının son beş yılı içinde daimî elçiliklerin kurulmasından hemen sonra batılılaşma çabaları içinde birçok reform hareketine imza atmıştır. Bunlar arasında Avrupa’ya çok sayıda öğrenci gönderilmesi önemli bir girişim olarak algılanmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Dönmez, *Osmanlı-İngiliz İlişkileri: Diplomasi ve Reform (1833-1841)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2013, s. 130 vd.

⁸⁰ İsmail Hakkı Elçi, “a.g.m”, s. 35; Ahmet Dönmez, *Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Sürecinde Osmanlı Daimî Elçiliklerinin Avrupa’da Yeniden Tesisi (1832-1841)*, s. 91 vd.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

politikasından yüz çevirmeye başladığının bir göstergesidir. Ayrıca Palmerston, Mehmet Ali Paşa'yı sultanın bir valisi olarak gördüklerini ve Suriye'nin geri alınmasını arzu ettiklerini de bildirmekten geri kalmamıştır⁸¹. Mustafa Reşit, Mehmet Ali Paşa'nın bağımsızlığını ilân etmesi veya yeniden saldırıya geçmesi hâlinde İngiltere'nin nasıl bir politika izleyeceğini öğrenmek için de bir takım girişimlerde bulunmuş, her fırsatta iki devlet arasında bir ittifak tesis etmeye çalışmıştır⁸². Mustafa Reşit Paşa'nın Hariciye Nazırı olduktan sonra da bu çabalarına devam ettiği anlaşılmaktadır⁸³.

Osmanlıların bu girişimleri karşısında Mehmet Ali Paşa da harekete geçmeye karar verdi. Fransız desteğinden emin olan Paşa, 1838 Mayıs'ında Avrupalı devletlerin konsoloslarına bağımsızlığını ilân etme niyetinde olduğunu ifade eden bir bildiri sundu. İngiliz ve Fransız konsolosları bu bildiriye Mustafa Reşit Paşa'ya haber vererek Osmanlı hükûmetinin barışçı bir politika takip etmesini önerdiler. Rusya ise Mehmet Ali Paşa'nın böyle bir girişimde bulunması halinde Osmanlı Devleti'ne destek vereceğini bildirdi. Bu gelişmeler Osmanlı hükûmeti ile bir ticaret antlaşması için girişimlerde bulunan İngiliz yetkililerin işini kolaylaştırdı. Bu girişimlerin ve İngiltere'nin Mehmet Ali Paşa politikasında Osmanlılardan yana tavır alması sonucunda, II. Mahmut böyle bir antlaşmaya sıcak bakmaya başladı. Nihayetinde sultanın da rızası alınarak 16 Ağustos 1838'de iki devlet arasında Balta Limanı Ticaret Antlaşması⁸⁴ imzalandı⁸⁵. Fakat bütün bu olumlu gelişmelere rağmen İngiltere bir ittifak teklifini kabul etmeye yanaşmadı.

İngiltere'den istediği askerî yardımı ve ittifakı alamayan⁸⁶, Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın askerî hazırlıklarından ve faaliyetlerinden⁸⁷ rahatsızlık duyan ve Suriye ileri gelenlerinden destek sözü alan II. Mahmut, nihayet sorunu kendi imkânlarıyla çözmeye karar

⁸¹ Muhammed Hanefi Kutluoğlu, "a.g.m", s. 85-86.

⁸² DABOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), 1179-46569.

⁸³ DABOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), 382-20583.

⁸⁴ Bu ticaret antlaşmasıyla, o döneme değin yed-i vahit (tekeli) gümrük sistemiyle geleneksel ekonomisini muhafaza etmeye çalışan Osmanlı Devleti, kendisini kapitalist ekonomiye teslim etmiştir. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin liberal bir ekonomik ve ticarî sistem izlemesi gerekiyordu. Ali İhsan Bağış, "İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu Toprak Bütünlüğü Politikası ve Türk Diplomasisinin Çaresizliği", s. 51. Hâlbuki Osmanlı Devleti yıkılışına kadar böyle bir sisteme geçiş yapamamış, dolayısıyla böyle bir antlaşma Osmanlı Devleti'ne faydadan ziyade zarar getirmiştir.

⁸⁵ Karl Marx, *Lord Palmerston*, s. 33 vd; Muhammed Hanefi Kutluoğlu, "a.g.m", s. 85-86; Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası", s. 1072. Bu antlaşmanın muhtevası için bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münasebetleri 1580-1838*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1974, s. 92-113.

⁸⁶ Mısır meselesinin ikinci safhasından hemen önce Osmanlı sefiri Sarım Efendi, Lord Palmerston ile birkaç kez görüşmüş, fakat bu görüşmelerden ittifaka dair herhangi bir sonuç elde edememiştir. DABOA, Hariciye Nezareti (HR.), 827-37472, H. 23.04.1254; 831-37519, H. 27.04.1254.

⁸⁷ Mehmet Ali Paşa, ordusunu güçlendirmek için Dürzî kabilelerden de asker almak için çaba harcamış, fakat bunda pek bir başarı elde edememiştir. DABOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), 360-20075.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

verdi. Devletlerin arabuluculukları da bir netice vermeyince artık savaş kaçınılmaz oldu. İki ordu arasında Haziran 1839'da meydana gelen savaşta Osmanlı ordusu tekrar mağlup oldu. Ordunun mağlup olduğu haberi İstanbul'a ulaşmadan Sultan II. Mahmut vefat etti. Yerine geçen Abdülmecid, meselenin bir an önce halledilmesini istediğinden Mehmet Ali Paşa'yı af ve Mısır'ın kendisinden sonra ırsî olarak oğullarına kalmasını kabul etti⁸⁸.

Mısır meselesinin bu noktaya gelmesi üzerine Avrupalı devletler harekete geçtiler. Viyana'da yapılan toplantı neticesinde Osmanlı hükûmetine sundukları bir notada; kendilerinden habersiz bir karar alınmamasını, devletlerin bu meselede bulacakları çözümü beklemesini istediler. Bu ortak notaya rağmen İngiltere ve Fransa arasında görüş ayrılıkları yaşanmaya devam etti. Her birinin kendi menfaatlerini ön plana çıkardığı bu mesele üzerinde yapılan görüşmeler neticesinde, Fransa'nın yer almadığı bir toplantıda, 15 Temmuz 1840 tarihinde Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere, Avusturya ve Prusya'nın imzaladığı bir antlaşmaya varıldı⁸⁹. Mehmet Ali Paşa'yı destekleyen yegâne devlet olan Fransa'nın bu antlaşmaya itiraz edeceği söylendiğinde, Lord Palmerston şu cevabı verdi: "*Fransızlar istediklerini söylesinler; Mehmet Ali'yi desteklemek pahasına dört büyük güçle savaşmayı göze alamazlar*".⁹⁰

Londra Antlaşması olarak adlandırılan bu antlaşmaya göre; adı geçen devletler âsi valiye karşı sultanı koruyacaklar, karşılık olarak sultan da Boğazların yabancı devletlerin savaş gemilerine kapalı tutulması ilkesini devam ettirecektir. Mehmet Ali'ye Mısır'ın ırsî idaresi, Güney Suriye ve Akka'nın ise hayat boyu idaresi verilecek, Mehmet Ali on gün içinde bu şartları kabul etmezse Akka elinden alınacak, bundan sonraki on gün içinde kalan şartları kabul etmezse teklif büsbütün ortadan kalkacaktır⁹¹. Mehmet Ali'nin bu şartları kabul etmeyeceğini bildirmesi üzerine adı geçen devletler tarafından Suriye ve Mısır kıyılarının abluka altına alındığı ilân edildi. 10 Ekim'de Beyrut ele geçirildi ve İbrahim Paşa'nın ordusu mağlup edildi⁹². Müttefik kuvvetler karşısında başarılı olma ihtimali kalmadığını gören Mehmet Ali, nihayetinde Mısır'ın ırsî olarak uhdesine verilmesi şartını kabul etti⁹³. Böylece

⁸⁸ Muhammed Hanefi Kutluoğlu, "a.g.m", s. 87; Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası", s. 1072-1073. Mısır meselesinin bu ikinci safhası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 139 vd; Fahir Armaoğlu; *a.g.e*, s. 221 vd.

⁸⁹ Antlaşmanın özet metni için bkz. Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk İngiliz İlişkileri Tarihi*, s. 104 vd.

⁹⁰ Anthony Trollope, *Lord Palmerston*, Ballantyne Press, London, 1882, s. (68).

⁹¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi V*, s. 198.

⁹² DABOA, İrade-Mısır İradeleri (İ.MTZ.[05]), 4-103; DABOA, Hariciye Nezareti Siyasî Kısmı Belgeleri (HR.SYS), 965-36.

⁹³ Muhammed Hanefi Kutluoğlu, "a.g.m", s. 88 vd. Mehmet Ali Paşa'nın müttefik devletler karşısında mağlup olduktan sonra kabul etmek zorunda kaldığı Londra Antlaşması'nın öne çıkan diğer maddeleri şunlardır:

1)- Mısır valileri rütbe ve kıdem bakımında Osmanlı Devleti'nin vezirleri ile eşit haklara sahip olacak, yazışmaları da buna göre yapılacaktır.

2)- Mısır'da vergiler padişah adına toplanacak ve belirli bir kısmı İstanbul'a gönderilecek.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

yaklaşık on yıldır hem Osmanlı Devleti’ni hem de Avrupalı devletleri uğraştıran Mısır sorunu bir çözüme bağlanmış oldu⁹⁴.

Sultan Abdülmecid’in tahta çıkmasından kısa bir süre sonra Londra’dan henüz dönmüş olan Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından 3 Kasım 1839 tarihinde “Gülhane Hatt-ı Hümayunu” olarak da bilinen “Tanzimat Fermanı” ilân edildi⁹⁵.

Mısır meselesini bir çözüme bağlamak üzere 1840 Londra Antlaşması’nı imzalamış olan dört devlet, bilhassa İngiltere’nin girişimleriyle Boğazlar meselesine de Londra’da bir konferansta çözüm bulmayı kararlaştırdılar⁹⁶. Fransa, daha önce Mısır meselesi halledilmedikçe Boğazlara dair bir antlaşmayı imzalamayacağını bildirmişti. Ancak, artık Mısır meselesi bir çözüme bağlandığından Londra’da Boğazlar meselesi için toplanmış bulunan konferansa iştirak etti. Konferansta yapılan görüşmeler neticesinde 13 Temmuz 1841’de Osmanlı Devleti ile beş büyük Avrupalı devlet arasında Londra Boğazlar Sözleşmesi imzalandı⁹⁷. Bu antlaşmayla Boğazlar ilk kez uluslararası bir statüye kavuşturularak Osmanlı

3)- Yapılmış ve yapılacak olan antlaşmalar Mısır’da da geçerli olacak.

4)- Osmanlı Devleti’nin bütün kanunları Mısır’da da icra edilecek.

5)- Mısır’da barış zamanında asker sayısı 18.000’den fazla olmayacak ve savaş zamanında tutulacak asker sayısı daha sonra belirlenecek.

6)- Padişahın izni olmadan savaş gemisi yapılmayacak.

7)- Bu şartlardan birine uyulmaması durumunda, verilen bütün imtiyazlar geçersiz sayılacak. Turgut Subaşı, “Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, s. 1275; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi V*, s. 201-202.

⁹⁴ Frederick Stanley Rodkey, “Lord Palmerston and the Rejuvenation of Turkey, 1830-41”, s. 193. Ahmed Cevdet Paşa’ya göre Mehmet Ali Paşa’nın savaştan vazgeçerek devletlerin önerdiği şartları kabul etmesinde en etkili şahsiyet Mustafa Reşit Paşa’dır. Buna göre Mustafa Reşit Paşa Avrupalı devletler nezdinde yaptığı diplomatik temaslar sonucunda Mehmet Ali Paşa’yı barış yapmaya zorlamıştır. Ahmed Cevdet Paşa, *Tezahir*, 1-12, Haz. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953, s. 7-8.

⁹⁵ DABOA, Müzehheb Ferman ve Beratlar (MFB), 48. Tanzimat Fermanı’nı içeriği bakımından beş bölüme ayırmak mümkündür: Birinci bölümde, devletin kuruluşundan itibaren Kur’an’ın hükümlerine ve şeriatın kanunlarına uyulduğu için devletin kuvvetli ve halkın refah içinde yaşadığı; ikinci bölümde, yüz elli yıldan beri şeriata ve diğer faydalı kanunlara uyulmadığı için bu kuvvet ve refahın yerini zayıflığın ve fakirliğin aldığı; üçüncü bölümde, Allah’ın inayeti ve peygamberin yardımlarıyla bu kötü durumu durdurmak için bazı kanunların uygulamaya konulması gerektiği ifade edilmektedir. Dördüncü bölümde bu yeni kanunların dayandırılacağı prensipler açıklanmaktadır: Müslim ve Gayr-ı Müslim bütün tebaanın ırz, namus, can ve mal güvenliği sağlanacak; vergiler düzenli bir hâle getirilip usulüne uygun olarak toplanacak ve askerlik görevi bir düzene bağlanacaktır. Beşinci ve son bölümde ise, bu yeni kanunların dayandırılacağı genel prensiplerin gereği belirtilmektedir. [Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi V*, s. 170 vd.] Ayrıca bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Tezahir*, 1-12, s. 7 vd.

⁹⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi V*, s. 208.

⁹⁷ Cemal Tukin, *Boğazlar Meselesi*, Haz. Bülent Aksoy, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 277.

Devleti barışta olduğu sürece bütün yabancı devletlerin savaş gemilerine kapalı tutulacağı kabul edildi⁹⁸. Sözleşme metninin özeti şöyledir:

Barış zamanında, hiçbir yabancı devletin savaş gemileri Boğazlardan geçmeyecek. Osmanlı Devleti bu konuda özel bir hoşgörü, ya da izin vermek gibi bir tutumla dâhi böyle bir geçişe izin vermeye yetkili değildir. Gerekli görüldüğü halde, böyle bir tutum karşısında anlaşmayı imzalamış devletler müdahale edeceklerdir. Yalnız, elçilik görevinde olan hafif savaş gemileri Osmanlı hükümdarının özel izniyle Boğazlardan geçebileceklerdir⁹⁹.

5. Macar ve Polonyalı Mülteciler Sorunu

XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında bir diğer diplomatik mesele Macar ve Polonyalı mülteciler sorunu sebebiyle yaşanan gelişmelerden çıkmıştır. 1848'de Avrupa'da yaşanan ihtilâl hareketleri Macarları da harekete geçirmiş ve Avusturya'dan bağımsızlıklarını elde etmek için ayaklanmışlardır. 1849'da Rusların Avusturya'nın yardımına yetişmesi ve ayaklanmayı bastırması üzerine Macarlar ve bunlara yardım etmiş olan Polonyalı mülteciler çareyi Osmanlı Devleti'ne sığınmakta buldular¹⁰⁰. Avusturya'nın Macarları, Rusya'nın ise Polonyalı mültecileri teslim etmesini istemesine ve hatta tehditlerine rağmen onları teslim etmeyi kabul etmeyen Osmanlı Devleti'nin bu davranışı Fransa, İngiltere ve hatta Amerika'da büyük bir sempatiyle karşılandı. O kadar ki, Londra'da gösterilerde bulunan İngilizler Osmanlı elçisi Mozurus Paşa'ya rastlayınca arabasının koşumlarını sökerek Paşa'yı elçiliğe kadar kendileri götürdüler. Nihayetinde devletlerin araya girmesi sonucunda mültecilerin İslâm'ı kabul etmesiyle mesele bir çözüme bağlanmış oldu¹⁰¹.

Sonuç

Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşanan diplomatik ilişkilerde İngiltere'nin nihaî hedefini Osmanlı Devleti'ni ayakta tutmaya çalışmak oluşturmaktadır. İlk kez İngiliz Başbakanı William Pitt tarafından ortaya atılan "Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma" politikası bilhassa Rusların güneye inmek istemeleriyle uygulama yoluna girmiştir.

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin parçalamak için her fırsatı değerlendiren Rusya'nın bu doğrultuda giriştiği ilk teşebbüslerde İngiltere, Osmanlı Devleti'ndeki ticarî imkânlarını arttırmak için arabulucu rolü oynamaktaydı. Fakat Hindistan'a giden yolların güvenliğini sağlamanın ve ticarî imtiyazları ile Akdeniz'deki

⁹⁸ Ali İhsan Bağış, "a.g.m", s. 51.

⁹⁹ Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk İngiliz İlişkileri Tarihi*, s. 110.

¹⁰⁰ *Tezakir*, s. 12 vd.

¹⁰¹ Fahir Armaoğlu, *a.g.e*, s. 172 vd; Ali Kemal Meram, *a.g.e*, s. 111-112.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

çıkarlarını korumanın Osmanlı Devleti'ni muhafaza etmekle başarılacağını anlayan İngiltere, bu andan itibaren ne olursa olsun Osmanlı Devleti'ni dışarıdan gelen tehditlere karşı koruma politikasına girişmiştir. Fakat Fransız İhtilâli'nden sonra başlayan savaşlarda müttefiki Rusya'yı kaybetmemek için Osmanlı Devleti'ni karşısında almaktan da geri kalmamıştır.

Avrupa'nın gerisinde kaldığının bilincine varan Osmanlı Devleti, III. Selim döneminde Avrupalı büyük güçlerin başkentlerinde daimî elçilikler kurarak gelişmeleri daha yakından takip etmeye ve bu doğrultuda hareket etmeye çalışmıştır. III. Selim'in tahttan indirilmesinden sonra kapatılan bu elçilikler, II. Mahmut döneminde yeniden açılmıştır. Bununla da kalmayan II. Mahmut, Reisü'l-Küttaplığı Hariciye Nezareti'ne dönüştürerek Avrupalı Devletler ile olan diplomatik faaliyetlerini daha sağlıklı bir şekilde yürütmeye çalışmıştır. Bu dönemde Hariciye'de en fazla öne çıkan isim, önce Paris, ardından Londra elçiliklerinde bulunan Mustafa Reşit Paşa olmuştur. Tanzimat Fermanı'nın hazırlanmasında büyük etkisi olan Mustafa Reşit Paşa, bu dönemde İngiltere ile olan diplomatik ilişkilerde de etkin bir rol oynamıştır. Nitekim Hariciye nazırlığı sırasında uyguladığı dış politikada İngiliz yanlısı bir tutum sergilemesi bu durumu gözler önüne sermektedir.

İngiltere'nin XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasının en hararetli dönemi Mehmet Ali Paşa isyanı sırasında meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti'ne yardım eden ve Mehmet Ali kuvvetlerinin Kütahya'dan ileriye gitmelerine engel olan Rusya'nın Osmanlı Devleti'yle yaptığı Hünkâr İskelesi Antlaşması'yla Boğazlar üzerinde üstünlük elde etmesi üzerine harekete geçen İngiltere, isyanın ikinci safhasından hemen önce ve isyan sırasında giriştiği diplomatik faaliyetlerle bir taraftan 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'ndeki ticarî imkânlarını arttırmış, diğer yandan 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'yle Boğazların kapalılığı ilkesini ilgili devletlere kabul ettirmeye muvaffak olmuştur.

Sonuç olarak, İngiltere'nin bu dönemde Osmanlı Devleti ile olan diplomatik ilişkilerinde en çok önem verdiği meselenin, menfaatleri ve çıkarları gereği olarak, Osmanlı Devleti'ni her türlü tehlikeye karşı korumak, bu sayede hem Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunu devam ettirmek hem de Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak olduğu söylenebilir.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DABOA), Cevdet Hariciye (C. HR.), 50-2463; 85-4250; 95-4714; 102-5064.

DABOA, Hariciye Nezareti (HR.), 827-37472; 831-37519; 1182-46669.

DABOA, Hariciye Nezareti Siyasî Kısmı Belgeleri (HR.SYS), 965-36.

DABOA, Hatt-ı Hümayun, (HAT), 221-12332; 360-20057; 360-20075. 362-20106; 368-20339; 369-20356; 372-20392; 382-20583; 676-33014; 891-39346; 907-39759; 1179-46569; 1199-47070.

DABOA, İrâde-Mısır İrâdeleri (İ..MTZ.[05]), 4-103.

DABOA, Müzehheb Ferman ve Beratlar (MFB), 48.

DABOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e), 381-21; 578-34; 713-83.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

AHMED CEVDET PAŞA, Tarih-i Cevdet, Üç Dal Neşriyat, İstanbul, 1966.

AHMED CEVDET PAŞA, Tezahir, 1-12, Haz. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953.

AKIN, Hatice, XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda Islahat Çabaları, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya, 2011.

ARMAOĞLU, Fahir, 19. Yüzyıl Siyasî Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

BAĞIŞ, Ali İhsan, "İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu Toprak Bütünlüğü Politikası ve Türk Diplomasinin Çaresizliği", Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 45-54.

BEYDİLLİ, Kemal, "Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifâklar ve Siyâsî Ahlâk (1790-1856)", Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 35-43.

BİTİS, Alexander, "1828-1829 Türk-Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 703-720.

DÖNMEZ, Ahmet, Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Sürecinde Osmanlı Daimî Elçiliklerinin Avrupa'da Yeniden Tesisi 1832-1841, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

DÖNMEZ, Ahmet, Osmanlı-İngiliz İlişkileri: Diploması ve Reform (1833-1841), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2013.

ELÇİ, İsmail Hakkı, “Osmanlı Diploması ve Gelişim Süreci”, Osmanlı Araştırmaları Dergisi, S.7, Nisan 2019.

ERDEM, Gökhan, Osmanlı İmparatorluğu’nda Sürekli Diploması’ye Geçiş Süreci, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.

FİNDLEY, Carter V., Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform Babıâli 1789-1922, Çev. Ercan Ertürk, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2019.

GENÇ, Mehmet, Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013.

GÜNCE, Şuheda, “Osmanlı Devleti’nde İlk Daimi Elçilikler ve Diplomasıye Olan Etkileri”, Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, C. 6, S. 10, Nisan 2020, s. 101-114.

GÜNDÜZ, Murat, XVIII. Asrın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde İslahat Hareketleri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

KARAGÖZ, Mehmet, “Osmanlı Devletinde İslahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Ankara, 1995.

KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2017.

KARAL, Enver Ziya, Selim III’ün Hat-tı Hümayunları –Nizam-ı Cedid- 1789-1807, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

KOCATÜRK, Önder, Osmanlı İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası (1911-1914) I, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2011.

KOÇ, Yunus-Fatih Yeşil, Nizâm-ı Cedîd Kanunları (1791-1800), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2012.

KOLOĞLU, Orhan, “Osmanlı Diplomasısında Rumların Rolü ve Tanzimatla Birlikte Fransızcanın Yaygınlaşması”, Çağdaş Türk Diploması: 200 Yıllık Süreç, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 127-135.

KURAN, Ercümend, “Osmanlı Devletinin Londra Maslahatgüzarı Mehmed Sıdkı Efendi”, İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1976.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

KURAN, Ercüment, “1793-1811 Döneminde İlk Osmanlı Mukim Elçilerinin Diplomatik Faaliyetleri”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 55-59.

KURAN, Ercüment, *Avrupa’da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu İlk Elçilerin Siyasî Faaliyetleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1968.

KUTLUOĞLU, Muhammed Hanefi, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Dış Politikası ve Diplomasisi” *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 79-94.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1838)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1974.

LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2015.

MARX, Karl, *Lord Palmerston, Proofed and Corrected*: Mark Harris, 2010.

Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, “III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası”, *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 2001, s. 629-659.

MERAM, Ali Kemal, *Belgelerle Türk İngiliz İlişkileri Tarihi*, Kitap Yayınları, İstanbul, 1969.

ÖZCAN, Azmi, “İngiltere”, *DİA, C. XXII*, İstanbul, 2000.

RODKEY, Frederick Stanley, “Lord Palmerston and the Rejuvenation of Turkey, 1830-41”, *The Journal of Modern History*, Vol. II, Num. 2, June 1930.

SHAW, Stanford J., “Osmanlı İmparatorluğu’nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş; Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud Dönemleri”, *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 2001, s. 609-628.

SOYSAL, İsmail, “Umûr-ı Hariciye Nezâretinin Kurulması (1836)”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s.71-78.

SUBAŞI, Turgut, “Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz”, *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 2001, s. 753-781.

ŞAHİN, Hasan, “Kaynarca’dan (1774) Paris Barışı’na (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış” *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 2002, s. 531-544.

TROLLOPE, Anthony, *Lord Palmerston*, Ballantyne Press, London, 1882.

TUKİN, Cemal, *Boğazlar Meselesi*, Haz. Bülent Aksoy, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 2 June 2022

TUNCER, Hüner, “Viyana Kongresi ‘Doğu Sorunu’ ve Büyük Güçler (1815-1829)”, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 61-69.

TÜRKMEN, Zekeriya, “Osmanlı Devletinde Kapitulasyonların Uygulanışına Genel Bir Bakış”, AÜDTCF Dergisi, C. 6, Ankara, 1995, s. 325-341.

UÇAROL, Rifat, Siyasi Tarih (1789-2014), Der Yayınları, İstanbul, 2006.

UNAT, Faik Reşit, Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri, Haz. Bekir Sıtkı Baysal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.

YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin, “Osmanlı Devleti’nin Modernleşme Sürecinde Avrupalıların İstihdam Edilmesi (1774-1807)” Erken Klasik Dönemden XVIII. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlılar ve Avrupa: Seyahat, Karşılaşma ve Etkileşim, İsam Yayınları, İstanbul, 2010, s. 421-448.

YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin, “The Modernisation of the Ottoman Diplomatic Representations in Europe: The Case of the Embassy of İsmail Ferruh Efendi to London (1797-1800)”, A Bridge Between Cultures, Studies on Ottoman and Republican Turkey in Memory of Ali İhsan Bağış, The İsis Press, İstanbul, 2006, s. 51-67.

YİRMİ SEKİZ ÇELEBİ MEHMED EFENDİ, Fransa Sefaretnamesi, Haz. Abdullah Uçman, Dergah Yayınları, İstanbul, 2017.